

«НЕ КАРАЙ ЗА НИМУДРАЕ, ОЙЧА МОЙ!»

Што для Паэта вяртаньне? Признаньне? Разуменьне сучаснікаў і нашчадкаў? Калі Паэт сапраўды вяртаецца? Зь першымі згадкамі і ўспамінамі пра яго, зь першым вершам, які прыйшоў да чытача, пераадолеўшы час і прастору? А можа, вяртаньне пачынаецца пазьней -- з захаплення і радаснага здзіўленьня першага крытыка?

Паэт піша для сучаснікаў, сувязь яго з чытачом -- двухбаковая: ня толькі Паэт узьдзеінічае на чытача, але і чытач уплывае на Паэта. Такая ўстойлівая ўзаемасувязь фармуе творчасць. Калі-ж творы Паэта прыходзяць праз гады да ўнукаў, а дзеці нават ня чулі пра іх, чытачу неабходна вялікая работа пачуццяў і думак, каб адкрыць для сябе Паэта, убачыць і адчуць глыбіню і прыгажосць яго слова.

Паэты вяртаюцца зь нябыцця, са сховаў і архіваў безабароннымі, як немаўляткі, і чакаюць прысуду...

Уладзімер Дудзіцкі...

Нават сёння, калі, здаецца, ведаем усё пра Тыя часы, лёс паэта кранае па-асабліваму. Нарэшце мы чытаем творы яго сяброў і настаўнікаў, тых, хто разам зь ім быў рэпрэсіраваны, і тых, з кім ён жыў на эміграцыі. І толькі вершы самога Ўладзімера Дудзіцкага, за рэдкім выключэньнем, не знайшлі месца ў беларускай літаратуры на Бацькаўшчыне. Двойчы Дудзіцкі меў падрыхтаваныя да выдання кнігі, і двойчы яны не пабачылі сьвет. Жыцьцёвы лёс паэта, як вершы яго -- трагічны і цэльны ў сваіх імкненьнях службыць Беларусі. І хто скажа, ці адшукаем калі апошнія строфы яго паэзіі і ці спазнаем калі апошнія крокі жыцьця паэта?

Нарадзіўся Ўладзімер Дудзіцкі (сапраўднае прозьвішча Гуцька) 8 студзеня 1911 г. (23 сьнежня 1910 г. ст. стылю) на Меншчыне, у вёсцы Дудзічы былога Ігуменскага павету. У гэтай-жа вёсцы нарадзіўся і паэт Уладзімер Хадыка, а за шэсьць кілямэтраў ад Дудзічаў, на хутары Рудкова, -- Сымон Баранавых. З маленства яны былі разам -- у навучаньні, у захапленьні роднай літаратурай і мовай, у думках пра будучыню Бацькаўшчыны, у пакручастасьці лёсу.

Сям'я была вялікая: чатыры сыны й чатыры дачкі, змалку ўсе прывучаныя да працы. Бацька памёр, калі Ўладзімеру было два

месяцы, гадаваўся ён пры айчыме. Вялікі ўплыў мела на будучага паэта маці, вядомая на ўсю ваколіцу сьпявачка. Духоўная сувязь Дудзіцкага (ад дзяцінства) з маці -- наймацнейшая. Менавіта да яе імкнуўся ён думкамі і сэрцам, калі апынуўся за парогам хаты.. Так было і за кратамі Марыінскай турмы і на эміграцыі.

Ня крыўдуй, дарагая Мама,
наяву і у сьне жывеш ты.
Цяплынёю да сьмерці самай
зьнітавала гадоў маіх рэшту...

.....
Ня журыся. На целе, кажучь,
ня сьціраецца знак радзімы...
Хоць і ўпokat дзе-небудзь ляжам,
але зьблізімся...

Сын Уладзімер

Дудзіцкі вучыўся ў вясковай народнай чатырохгадовай школе, пасьяля -- у менскай сямігодцы. Тут ён і пачаў свае першыя літаратурныя спробы. Настаўнік беларускае мовы й літаратуры Ігнат Зянько прабудзіў у ім цікавасьць да паэтычнага слова, даваў чытаць кніжкі й ацэньваў вершы Дудзіцкага, што змяшчаліся ў школьнай насыценнай газэце. Першы верш называўся «Сьветач», у ім гаварылася пра значэньне навукі, пра імкненьне паэта пазнаць навакольны сьвет.

Яшчэ ў сямігодцы Дудзіцкі друкаваў зацемкі й артыкулы з вучнёўскага жыцьця, народныя песні, прыказкі, прымаўкі ў розных беларускіх газэтах, актыўна працаваў у літаратурным гуртку пры клубе чыгуначнікаў у Менску, якім кіраваў настаўнік Васілёнак. Тут праводзіліся тэарэтычныя й практычныя заняткі і выдаваўся на шклографе часопіс «Першыя крокі». Да гурткоўцаў прыходзілі Міхась Зарэцкі, Міхась Чарот, Валеры Маракоў, Тодар Кляшторны. Тут, у клубе чыгуначнікаў, ладзіліся літаратурныя вечарыны, чыталі свае вершы вядомыя пісьменьнікі і пачаткоўцы.

Пасьяля сямігодкі, у 1927 годзе, Дудзіцкі паступіў у Менскі Беларускі Пэдагагічны Тэхнікум імя Ўсевалада Ігнатоўскага. Тут вучыліся амаль усе беларускія пісьменьнікі першых парэвалюцыйных дзесяцігодзьдзяў. Нездарма Белшэдтэхнікум называлі «Беларускім Ліцэем», у ім бурліла й крынічыла творчая праца, панаваў дух беларускага нацыянальнага адраджэньня, ішла плённая асьветніцкая дзейнасьць. Студэнты мелі добрых настаўнікаў: гісторыю выкладаў пэўны час сам Усевалад Ігнатоўскі, беларускую мову -- аўтар

падручнікаў беларускага правапісу і граматыкі, выдатны мовавед Язэп Лёсік, мэтодыку беларускай мовы -- аўтар першага падручніка па мэтодыцы беларускай мовы Якуб Колас. Апрача насыщенной газеты, у Тэхнікуме выдаваўся літаратурны часопіс «Крыніца», які стаўся сапраўднай крыніцай беларускае паэзіі. Часопіс гуртаваў усе маладыя літаратурныя сілы і ўзгадоўваў будучых вядомых беларускіх пісьменьнікаў. На літаратурных вечарынах, якія былі ў Тэхнікуме звычайнай зьявай, выступалі старэйшыя паэты, сярод іх -- Янка Купала, Якуб Колас, перад імі чытаў свае першыя вершы Ўладзімер Дудзіцкі.

Пад канец 1920-х гадоў усякае праяўленьне нацыянальнай самасьвядомасьці бязьлітасна каралася і выкаранялася бальшавікамі. У выніку жорсткай барацьбы савецкай улады з нацыяналізмам усе народы СССР страцілі свае самыя лепшыя інтэлектуальныя і творчыя сілы. Шырокая хваля нацыянальнага адраджэньня спалохала ўлады Беларусі. Першы ўдар быў нанесены на беларускай інтэлігенцыі, дзеячах беларускай культуры й навукі. Ахвярамі рэпрэсій сталі таксама выкладчыкі (Усевалад Ігнатоўскі, Язэп Лёсік і многія іншыя) і студэнты Белшэдтэхнікуму. Разам зь іншымі маладымі беларускімі пісьменьнікамі, сярод якіх былі Сяргей Астрэйка, Лукаш Калюга, Сяргей Русаковіч, Уладзімер Дудзіцкі быў выключаны з Тэхнікуму з «воўчым білетам» як «нацдэм».

Бацькі арыштаванага раней Антона Адамовіча прытулілі Дудзіцкага і яго сяброў. Пра гэты трывожны час, пра гэты гасьцінны дом на вуліцы Гарбарнай успамінаў пазьней паэт у вершы «На папялішчы руж», прысьвечаным Сяргею Астрэйку, аўтару паэмы «Бэнгалія», якая, па сьведчаньню Дудзіцкага, у першай рэдакцыі мела назву «Смарагды кроз».

Зіхцяць «Смарагды кроз»
на сьцежках долі карнай.
І сум бэнгальскіх рос
над вуліцай Гарбарнай
п'е чару горкіх сьлёз
із поўсьці ночы хмарнай...

Тут, у доме Адамовічаў, хлопцы мелі магчымасьць пазнаёміцца з рукапіснымі творамі Ўладзімера Дубоўкі, Язэпа Пушчы, Адама Бабарэкі, Уладзімера Жылкі і іншых, а таксама з багатай бібліятэкай, у якой былі ўсе забароненыя бальшавікамі беларускія выданьні. На іх грунтавалася далейшае сталеньне «выгнанцаў» з Тэхнікуму. Празь лісты, якія даходзілі з высылак і турмаў да маці

А. Адамовіча, паэты яшчэ больш зацясынялі духоўную лучнасьць са сваімі папярэднікамі, яшчэ больш крытычна ставіліся да палітыкі ўлады. У гэтым зацішным кутку, пад чулай і клапатлівай апекай, разгортваў свае творчыя крылы Дудзіцкі. А куток сапраўды быў абвешаны духам паэзіі й літаратурных традыцыяў...

«Пасьля доўгага й паўгалоднага бадзяньня», як пазьней узгадваў Дудзіцкі, у 1929 годзе яму ўдалося пры дапамозе Лукаша Калюгі і Уладзімера Хадькі ўладкавацца на працу -- стыльрэдактарам газеты «Савецкая Беларусь» і перакладчыкам у Навукова-Тэхнічным Выдавецтве Беларусі. Адначасова ён вучыўся на літаратурна-лінгвістычным факультэце Вышэйшага Пэдагагічнага Інстытуту. Здавалася, жыцьцё пачынала наладжвацца. Але... «пласьмя на мур упала, засталася юнацтва, вынітае ў турме...»

Прадчуваньне арышту набывала ўсё больш і больш рэальныя абрысы. «Старога, згорбленага вайною пад самаварнаю Тулаю гаспадара мае кватэры арыштавалі; Хведара, суседа маіх бацькоў, і бацьку сябра Пятруся выгналі з хаты й завезьлі ў шматнацыянальны Котлас; маці-ж мая наказала людзьмі, што "забралі з млыну старэйшага брата Рыгора" і што ён -- "як у воду кануў"...» («Успаміны»)

Турмы й высылкі запоўніліся «простымі» людзьмі, такімі, якіх сустрэў Дудзіцкі сярод турэмных асельцаў і партрэты якіх намаляваў, мабыць, у адным зь першых беларускіх раманаў (нажаль, ненадрукаваным і незакончаным) пра савецкія канцэнтрацыйныя лягеры: Мікіта Бурболік -- стары ганчар з-пад Таўкачэвіч, аднавокі дрывасек Сялівон, гарбар Калоша, лекар Юдовін, настаўнікі Якуб Церабелец і Цімох Баравец, шацкі рыбалоў Гарбун, садавод Міхал Сырадой зь Вільшчыны.

«Жарты-жартамі, а праўда -- чамярыца зь перцам: далёка даўнейшаму да нашага цяперашняга. Даўней (да слова прыйшлося) балацкая Ігуменшчына на пальцах сваіх рыштантаў лічыла, і ўсе брытыя ілбы нешта каля паўгода Кацярынінскім трактам у Сібір пхнуліся, а цяпер і хаты нямашака бяз рыштанта, і дарогі да пядзі ўкараціліся: на месцы людзі ў турэмны сацыялізм паволі ўрастаюць...» («Успаміны»)

Уначы з 22 на 23 лютага 1933 году Дудзіцкі быў арыштаваны НКВД і атрымаў тры гады канцэнтрацыйнага лягеру. Тады-ж быў зьнішчаны і першы яго зборнік -- «Песьні і думы».

«Дарэмна цягнула да сяброў. Мы сустрэліся ў сівых скляпёньнях муроў: нас зьвёў суровы лёс жыцьця, жыцьця, якое ішло "от Москвы до самых до окра н"...

Дажджлівым вечарам, у жаўталістую, рудую восень 1934 году, "сацыялістычная індустрыя" імчала нас у далёкія пусткі Сібіру.

Пад грукат калёс, нібы ў вадказ на іронію лёсу, склаліся ў радкі вершу словы:

Я пазнаў і Эўропу, і Азію,
і Аўстралію вызнаць 'шчэ мусіў...
Пустка сэрца маё ўразіла,
не пазнаў што як сьлед Беларусі».

Так менавіта «ў няволі й на выгнаньні», як акрэсьліў гэты пэрыяд свайго жыцьця Дудзіцкі, пачалі складвацца вершы, у якіх ён спрабаваў асэнсаваць, што адбылося зь ім, завошта так пакараны:

Ня украў, не зьнявечыў нікога,
толькі тое у думках было,
каб народу закутага скогат
уняць лекамі дум і сьлёў...

А самае істотнае -- турбавалі думкі, што будзе далей:

Заўтра, пэўна, вятры закалышуць
на чужыне нялюбай мяне.

Якое нязвычайнае паэтычнае прадбачаньне свайго будучага, праз гады, трагічнага лёсу!

Кару Дудзіцкі адбываў у Новасібірску і Марыінску. Пасьля трох гадоў канцэнтрацыйнага лягеру быў сасланы на два гады ў Сярэдняю Азію. Там ён жыў да канца 1937 году ў Ташкенце, адкуль быў вызвалены датэрмінова з прычыны цяжкай хваробы -- малярыі.

Па дарозе на радзіму Дудзіцкага абакралі, згінуў пашпарт. На станцыі ў Менску ён быў зноў арыштаваны. У НКВД яму загадалі на працягу 24 гадзін выехаць у Барысаў або Віцебск. Дудзіцкі выбраў Віцебск. Пэўны час працаваў у газэце «Віцебскі Пралетары», а потым да канца 1940 году выкладаў беларускую мову й літаратуру ў розных навучальных установах Віцебска, але хутка быў звольнены з пасады настаўніка, «як не патрапіўшы забясьпечыць партыйнасьць у выкладаньні мовы і літаратуры».

Нарэшце Дудзіцкаму ўдаецца вярнуцца ў Менск. Тут пры дапамозе А. Калубовіча ён знайшоў працу ў часопісе «Савецкая Школа», але празь месяц па загадзе наркома асьветы яго звольнілі

як «ворага народу». Зноў беспрацоўе. Пасля доўгіх пошукаў Дудзіцкі трапляе на працу ў Вэтэрынарны Тэхнікум у вёсцы Курасоўшчына каля Менску, дзе яго і засьпела вайна.

Пачынаўся новы віток жыцця -- надзей, пошукаў, выбару...

Уладзімер Дудзіцкі неаднаразова і падрабязна аналізаваў у сваіх артыкулах выклікання гаспадараньнем савецкай улады разбурэньні ў эканоміцы і культуры Беларусі. Цьвяроза ацэньваючы ўрон, нанесены ў мінулым беларускай зямлі як польскім, так і расійскім панаваньнем, шкоду палянізатарскай палітыкі адных і русыфікатарскай другіх, Дудзіцкі, разам з тым, з болей гаварыў пра катастрофічнасьць і непраўнасьць таго, што зроблена на Беларусі Саветамі -- уладай «чужынцаў», «катаў», якая «ўціскае скрытна карак у ярмо». «Рэч у тым, што беларуская зямля, якая ў сваёй мінуўшчыне ніколі ня бачыла прасьветнае часіны, будучы пад пятою розных прыгнятальнікаў, гэтым разам трапіла ў рукі самых вялікіх прыгнятальнікаў у сьвеце, самых зацятых ворагаў беларускага народу -- большавікоў, якія, крычучы пра аднаўленьне разбуранага войнамі краю, а на самай рэчы ністожачы ягоныя векавыя набыткі, упрэгі беларускі народ у ярмо непасільнае працы й прызмерных вызыскаў...» («Бацькі й дзеці»)

Зьнішчэньне векавых набыткаў для Дудзіцкага -- гэта закабаленьне селяніна, адлучэньне земляроба-гаспадара ад зямлі, улада «пустадомкаў», руйнаваньне традыцыйных асноў сямейнай і грамадскай маралі, пераемнасьці пакаленьняў, выхаваньне людзей-манкуртаў -- без каранёў, без гістарычнай памяці, прыніжэньне нацыянальнай годнасьці, глумленьне над роднай мовай, выкараненьне нацыянальна-сьведамай і ведамай народу інтэлігенцыі, вынішчэньне здабыткаў матэрыяльнай і духоўнай беларускай культуры. («Гістарычная дата», «Сьлядамі гадоў»)

Пра зьнішчэньне спраўнага селяніна-гаспадара, разбурэньне родных селішчаў неаднаразова гаварыў Дудзіцкі ў сваіх творах. Адчуваньнем нямінчай трагедыі, непазьбежнасьці пагібелі наладжанай вякамі і пакаленьнямі гаспадаркі вее са старонак незакончанага рамана «Перад бурай». Нямнога знойдзецца мастацкіх твораў, дзе-б з такой сілай, скупымі выяўленчымі сродкамі быў намалюваны апошні звычайны дзень, на які ўжо насунуўся цень катастрофы.

І як спадзяваўся, верыў Дудзіцкі, што знойдуцца, згуртуюцца маладыя сілы, якія вызваляць Беларусь ад улады чужынцаў!

Сягонья разгон хай няпоўны яшчэ,
ён заўтра патроіцца, потым...
ушчэнт чужаніцы ярмо расьпячэ,
муры, зьнітаваныя потам.
І песьні нялюбавы голас чужы
мінуўшчынай стане заклятай,
адно застануцца нам сьведкай крыжы --
ліхая за шчырасьць адплата.

«Па-над кручай»

У «Сьне Зьнябыціча» -- своеасаблівай містэрыі, уключанай ва «Ўспаміны», пэўным парафразе паэмы С. Астрэйкі «Смарагды кроз», Дудзіцкі адкрыта гаварыў пра адказнасьць сучасьнікаў, заклікаў ратаваць Радзіму:

«...Прадзед Лукаш узяў мяне за руку й падвёў да вакна:

-- Бойся Бога, праўнук, і не гняві мае крыві, -- глуха сказаў ён, паказваючы на вялікі квяцісты сад. -- Хто дазволіў гэтым людзям глуміцца над сьвятымі дарамі? Хіба-ж не абліваецца крывёю сэрца тваё, гледзячы, як валяцца пад сякерай на грэшную зямлю поўныя жыцьця й соку моцныя маладыя дрэвы? Кайся, мой праўнук!»

Свае спадзяваньні на адраджэньне дзяржаўнасьці Беларусі Ўладзімер Дудзіцкі зьвязаў з тымі пераменамі, што прыйшлі на яго зямлю ў 1941 годзе, хаця добра разумеў, што «рана струны душы лашчыць музыкай часу, песьняй дзікаю зброі сталёвай і пад радасьць чужую далонямі пляскаць». Але другога выйсьця ён ня бачыў: надзеі на самавызваленьне Беларусі ўжо ня было. Ня было й выбару -- « шлях зусім вузкі». Пазьней, зьвяртаючыся да Нямецчыны, ён жорстка гаварыў пра тых, «хто учора за сьпінай нашаю нашай сьмерці каваў нажы», «лашчыў сэрца сьмяротным прысакам на ўзьвіхах свае вясны, каб ня сьмелі узьняцца высака залатыя у песьнях сны», хто «пакалечыў так зманнай веліччу сьвежы полыск людской зары» і «надзеі у грудзях матчыных хто зьняважыў -- на глум атрос?..» Няспраўджаныя надзеі не адзін раз адгукаліся потым у вершах Дудзіцкага горкімі радкамі.

А пакуль што ён кінуўся ў культурна-асьветніцкую і выдавецкую дзейнасьць, дазваленую на акупаванай тэрыторыі. Быў адным зь першых арганізатараў «Беларускай Газэты», працаваў загадчыкам Аддзелу Культуры і Асьветы ў Менску і Менскай акрузе, акруговым школьным інспэктарам у Барысаве, рэдагаваў ваенны часопіс «Беларус на варце». У гэты-ж час закончыў паэму

«Клятва духу», падрыхтаваў да друку новы зборнік паэзіі «Напярэймы жаданням» і зборнік апавяданняў. Некаторыя творы тых часоў Ул. Дудзіцкі падпісваў як Мікола Дварэцкі.

Шмат сіл і часу аддаў Дудзіцкі Беларускаму Культурнаму Згуртаваньню -- легалізаванай арганізацыі, якая павінна была ўзначаліць справу Вялікага Нацыянальнага Адраджэньня. У сваёй культурна-асьветніцкай дзейнасьці ваеннага пэрыяду Дудзіцкі кіраваўся наступным пастулятам: «Нацыянальная культура народу ёсьць крыніцай ягонае духовае моцы. Гэта той Праметэў агонь, які дало нам само неба. Калі гэтая крыніца высыхае, калі гэты агонь гасьне, тады параліжуецца розум народу і перастае біцца ягонае сэрца. Згуба свае роднае культуры, замена яе чужой, азначае сьмерць народу. Ён ужо тады ня ёсьць раўнапраўным сябрам у вагульнай сям'і народаў і робіцца нявольнікам чужога культуры. А за культурнай няволяй, як няўхільны вынік яе, наступае і няволя палітычная. Гісторыя ўсіх народаў сьвету павучае нас, што яны за найвышэйшы свой скарб уважалі родную культуру і таму ня толькі рупіліся аб яе захаваньні і разьвіцьці, але і аб пашырэньні між іншых народаў. А з культураў асобных народаў складаецца культура чалавецтва. Народ, які ў гэтую агульную скарбніцу нічога свайго ня ўносіць, спатыкае толькі пагарду». («Беларускае Культурнае Згуртаваньне»)

Узначальваў Беларускае Культурнае Згуртаваньне літаратар Аўген Калубовіч, у склад Цэнтральнага Ўраду Згуртаваньня ўвайшлі ведамая паэтка Натальля Арсеньнева, рэжысэр і актор Вечаслаў Сялях, кампазытар Мікола Шчаглоў, паэт Уладзімер Дудзіцкі, этнограф Антон Шукеляйць. Рэдактарам узноўленага літаратурна-мастацкага часопісу «Ўзвышша» быў абраны ведамы беларускі публіцыст і пісьменьнік, былы «ўзвышэнец» Юрка Віцьбіч. Вакол БКЗ гуртаваліся дзясяткі беларускіх дзеячаў культуры: пісьменьнік Янка Ліманоўскі, кіраўнік народных хораў Аляксандр Ягораў, кампазытар Рыгор Самохін і іншыя. («На тле зруйнаваных сьвятынь»)

Дудзіцкі спадзяваўся, што БКЗ зьбярэ ўсіх беларускіх творцаў як старэйшага, так і маладзейшага пакаленьня. Узначаліўшы аддзел прапаганды беларускае культуры, ён скіраваў усю сваю ўвагу на тое, каб узнавіць у памяці і сьведамасьці нашага народу вялікую культуру мінуўшчыны і вялікія гістарычныя традыцыі. Імёны слаўных сыноў Крывіччыны-Беларусі, якія стварылі няўміручыя помнікі нацыянальнае культуры -- Францішка Скарыны, Льва

Сапегі, Кастуся Каліноўскага, Францішка Багушэвіча, Ядвігіна Ш., Алеся Гаруна, Максіма Багдановіча, Янкі Купалы, Цішкі Гартнага, -- нязьменна паўтараюцца ў яго артыкулах. («За культуру і асьвету», «Гістарычная дата», «Янка Купала»)

Галоўны клонат Дудзіцкага -- нацыянальная школа, навучаньне дзяцей на роднай мове. Сваё разуменьне сыстэмы народнай адукацыі ён грунтуе на гуманістычных высновах пэдагогаў-рэфарматараў і нашых вялікіх продкаў -- Францішка Скарыны, Лаўрэнція Зізанія, Сымона Буднага, Васіля Цяпінскага, Мілеція Сматрыцкага, Сымона Полацкага, -- імкнецца ажыцьцявіць іх пэдагагічныя ідэі ў школьнай практыцы. Значна пазней у радыёперадачы, прысьвечанай Яну Амосу Каменскаму, Дудзіцкі абагульніў свае ўяўленьні пра навучаньне і выхаваньне моладзі ў нацыянальнай школе. («Пэдагагічныя ідэі Яна Амоса Каменскага. Да 370-й гадавіны з дня нараджэньня»)

І зноў новы жыцьця віток... Перад Уладзімерам Дудзіцкім паўстае пытаньне:

Ісьці ці застацца? Пайду...

Іду.

Супыняюся і...

застаюся.

Што-ж цяпер мне, скажы, рабіць,

а застацца ці зь імі разам?..

Заставацца -- небясьпечна,

а пайсьці -- бліжэй да згіну.

Сьмерць жыўцом хутае плечы,

уціскае ў дамавіну...

Стаўленьне Дудзіцкага да неадваротнасьці эміграцыі, да адлучэньня ад Бацькаўшчыны -- не ўспамін пра ранейшыя крыўды й шкадаваньне сябе, ня спроба неяк (і ў чым ?!) апраўдацца: «Гавару ўсім ім: "Не баюся пазіраць у вочы Беларусі"..."»

Але што нясе заўтрашні дзень:

Яшчэ адзін паставіў крок ты...

Куды? -- наперад ці назад?

Скрыпяць пад дахам новым кроквы
твайго прытулку, азіят.

Мінецца хмель п'янкі удачы,

бы хваль халодных пругкі бег.

Пачаткам заўтрашняга плачу

здаецца сьняжні твой сьмех...

Пацягнуліся нялёгка эмігранцкія шляхі -- праз Эўропу, Паўднёвую і Паўночную Амэрыку... Лёс кідаў яго зь Беларусі ў Нямецчыну, Аўстрыю, Гішпанію, Вэнэцуэлю, Злучаныя Штаты Амэрыкі. Мала ведама пра жыццё Дудзіцкага на эміграцыі. Вядома, што ён быў кіраўніком ініцыятыўнай беларускай нацыянальнай групы ў Вэнэцуэлі, потым -- старшынём Часовае Управы Аб'яднання Беларусаў Вэнэцуэлі. Пэўны час працаваў у Беларускай Рэдакцыі Радыя «Вызваленне». Пісаў вершы, мастацкую прозу, успаміны. Друкаваўся нячаста і нерэгулярна. І -- вельмі сумаваў на Беларусі. Настолькі, што недзе ў 70-х паехаў на радзіму. І згінуў. А мо -- загінуў?

Ва ўсякім выпадку, для чытачоў на Беларусі ён загінуў у 40-я. Бо савецкія ўлады рашуча, зь вялікім майстэрствам выкрэсьлівалі зь літаратуры і з памяці тых, хто адмаўляўся супрацоўнічаць зь імі, і ў першую чаргу пісьменьнікаў-эмігрантаў. Заслона сапраўды была жалезная.

Наша стагодзьдзе -- стагодзьдзе выгнаньнікаў. Колькі таленавітых, выдатных пісьменьнікаў, вучоных, артыстаў, мастакоў вымушана было падацца на эміграцыю! Эміграцыя -- заўсёды трагедыя, для пісьменьніка -- трагедыя ўдвая. Яго страты самыя вялікія, бо ён губляе чытача. Аднак з часам адным удаецца прыняць чужую культуру, увайсці ў яе, другія знаходзяць свайго чытача ў эміграцыйным асяродзьдзі, але большасьць пісьменьнікаў і ў думках, і сэрцам застаецца там, на Радзіме.

Аднак ня трэба паглыбляцца ў сугэстыўнасьць, каб, вымавіўшы «эміграцыя», адчуць -- «настальгія». Сум на Бацькаўшчыне -- цэнтральная тэма паэзіі замежжа. Натуральна, яна не выяўляецца -- скрозь і толькі -- у суме, успамінах, асабістым пачуцці страты. Яе голас мяняецца ад шчымліва-журботнага ў лірычных вершах, апісаньнях прыроды да зьдэклівага -- у сатырычных і поўнага ўсьведамленьня ўласнай годнасьці -- у гістарычных. Настальгія -- гэта і боль празь немагчымасьць вярнуцца, і няпрыяцьце ўлады, і самотнасьць у сьвеце, такім дзіўным і чужым, і -- знойзеньня ў маленстве суніцы, і парэпаньня ногі вясковай дзяўчыны.

Уладзімер Дудзіцкі пражыў на чужыне чвэрць века. Разам зь іншымі ён прайшоў усе этапы эмігранцкага быцьця. Але пачуцьцё выгнаньніка апанавала ім значна раней. Пачалося зь дзяцінства -- раньняе сіроцтва, раньні арышт, турма і высылка: Марыінск,

Новасібірск, Ташкент... Так рана, што паэту часам здавалася, быццам ён заўсёды ў выгнанні:

Ня першы раз і не апошні, мусіць,
баліць душа, і рады не дасі.
Сьніцеся мне вы, рэкі Беларусі,
і ты, журботная вазёраў сінь...

Так гаварыў паэт у 1933 годзе, і так -- у 1945:

Са мною ты на яву і ў сьне,
мой родны край, блізкі і блізка...
Табой жыву. Малыся, як вясне.
Ты -- песьняў-дум найлепшая калыска.
Нідзе, я ведаю, сябры, нідзе
ня знойдуць лепшага у сьвеце вочы...

Самотнасць, маркота для Дудзіцкага -- ня «модная» літаратурная тэма, не даніна літаратурнай традыцыі, а звычайны штодзённы духоўны стан чалавека. Ды і як можа быць інакш, калі вакол «каля сьценаў... цені -- адзіноты і суму пакутнага звыклія, блізкія госьці». Нездарма так часта бачым на старонках рукапісаў паэта накрэсленае: «Адзін»...«Адзін»...«Адзін»...

Комплекс выгнанніка акрэп на дарогах Эўропы, а потым Амэрыкі, што прынялі пад ахову, але не далі супакою. У якіх толькі метафарычных увасабленьнях не ўяўляецца У. Дудзіцкаму выгнанец: «Бяздомны сын», «як той колас, вятрамі падбіты», «зерне на таку», «як той колас у полі», «прывід у начы». Ды й як можа быць інакш, калі здаецца, што «у глыбокім моры нейкім ты жывеш адзін». Ці не таму так ня любіць У. Дудзіцкі вецер, звыклы персанаж сваёй паэзіі, што той лёгка гоніць «чалавека без каранёў».

Час як катэгорыя для шмат якіх эмігрантаў -- разарваны. Яны ня проста жывуць у двух часавых прамежках -- мінулым і сапраўдным (для большасці паваенных эмігрантаў ня было ўсьведамленьня будучага). Мінулае ня сыходзіць у нябыт, а існуе ў сёньняшнім, прарастае ў ім. Павялічваецца часавая дыстанцыя, і жыцьцёвы пачатак усё больш абвострана ўяўляецца як адзінае сьветлае -- вечнае і прыгожае. Сёньняшняе ня ўспрымаецца з-за яго чужасьці, а наступнае -- безнадзейнае. Уладзімер Дудзіцкі неаднаразова звяртаецца ў вершах да гэтых тэмаў -- разарванасці чалавечага лесу.

Перада мной -- прастор нябёс,
чужы, халодны і нялюбы.

Які-ж вар'ят сюды прынёс
мяне на зьдзек людскі, на згубу?

«Перада мной..»

Кірунак захадні -- зусім чужы,
усходні гэтакі-ж. Усе чужыя.
Над першым навальніца ўсё дрыжыць,
па-над другім -- зьвяр'ё начамі вые.

«О родны край»

Мінуў усходнюю чуму --
на сыцежках захадняя стала
і сушыць косыці рук і ног.

«Матуля любая...»

Таму ня дзіўна, што часам паэты жывуць пераважна мінулым і ў вершах ажыўляюць яго. Бо сум па Беларусі -- канкрэтны, як канкрэтныя для кожнага чалавека выявы Бацькаўшчыны, да якіх ён прыпадае у думках, быццам да крыніцы чароўнае вады: «туманы вільгаці балотнай», «рунь мурожная аселіц», «дзіўны россып песьняў салаўіных», «связаўкі зары сьвітанак», «месяц ліпень і места Глыбокае». Так успаміналася паэту і Мекка беларусаў -- Вільня:

Ў душы ня стлее ўцеха, не згарыць --
абудзіцца мацней і сьлед пакіне.

З драбніцай кажнаю ўраньні, уначы
маліўся срэбру зорнаму і небу.

І гэта быў душы мае спачын,
спачын душы, пітво і солад хлеба.

І ціш сівое Вільні і вятры,
густыя, кволья заўжды такія,
усьцешаць прышласьць іншае пары
і сьлед у сэрцы, у душы пакінуць.

«Вільні»

Дудзіцкі востра адчувае важкасьць каранёў, першасных сямейных і чалавечых сувязяў, якія так балюча парываць. Вершы-лісты да маці, сястры, звароты да сваякоў -- жывое дакументальнае сьведчаньне трывалай повязі паэта з родным гняздом, зьнітаванасьці з Бацькаўшчынай. У вершах-лістах найбольш выразна выяўляецца адна з адметных рыс паэзіі Дудзіцкага -- яе дыялагічнасьць, адкрытасьць, акрэсьленасьць адрасата. Таму так частыя ў яго звароты да Краю, Жывога Роднага Слова, Нёмана, Пічы, Неба, Годнасьці Чалавечай, Чалавека...

Матывы выпрабавання, цаны гісторыі, збавення натуральна аказаліся блізкімі большасці паэтаў паваяннага часу. Разам з тым, прыйшло і асабістае асэнсаванне трагічных падзеяў веку. Шалёны вецер сацыяльных зрухаў, вынішчэнне асноў чалавечага існавання пакінулі паэтаў сам-насам з рэальнасцямі новага быцця. У творах Дудзіцкага падзел між зямным і касмічным, сапраўдным і ўяўным сыціраецца. Сучаснасць нясе на сабе знак катаклізму.

Пачатак паэтычнай творчасці У. Дудзіцкага супаў у часе з рэпрэсіямі Сталіна і нападам Гітлера, што выклікала ў сучаснікаў шматлікія асацыяцыі з Апакаліпсісам. У шэрагу вершаў Дудзіцкага і ў паэме «Звер двухногі», адной з найбольш глыбокіх паэм у беларускай літаратуры, адлюстравана трагічнае ўспрыняццё рэчаіснасці, глыбокі душэўны разлом: «Зямлі і неба ня відно было ні сьледу, і дзесяці захлынаўся жвірам дзікі рогат... Уваччу снавалі здані гідкія»; «Белы сьвет зьмярцьвеў і стаўся пусткай нябывалай.. Чую плач, вар'яцкі, дзікі рогат... І пакутная, як пекла, ноч»; «Здань Дракона патушыла жыцця прамень».

Адчуванне паэтам часу, рэальнасці, мастацкае адлюстраванне іх супадае з карцінамі «Аб'яўленьня сьв. Яна»: «І гвёзды нябёсных палі на зямлю, як фіга, трэсеная вялікім ветрам, страсае няспелыя фігі свае; і неба зьвілося, бы сувой зьвіваецца; і каждая гара й абток скрануліся зь месцаў сваіх». (6:13,14) «І чыне вялікія знакі, ажно агонь зводзе зь неба на зямлю перад людзьмі». (13:13) Карціна Апакаліпсісу ўзмацняецца прысутнасцю вятроў -- нябесных духаў, анёлаў чатырох бакоў сьвету, ідэнтычных коньнікам «Аб'яўленьня сьв. Яна». Яны апісаны ў кнізе Захары (1:8 і 6:1-7).

Вятры з заходняй стараны
сьпіраліся з наплывам чэрні.

А мы ад раньня да вячэрні
ўсе чыста -- дочки і сыны --
маліліся, каб тыя церні --
вянкі разбойнай сатаны --
рукамі прышлыя напасці
на цемя сатане пакласці.

Так пакрысе пачынае выяўляцца вобраз Сатаны, што стаўся абагульненым партрэтам Леніна, Сталіна і Гітлера (радкі зь вершаў, што ніжэй цытуюцца, належаць да розных гадоў -- ад трыцятых да пяцідзсятых). Прыгадаем паэму «Звер двухногі». Яна адносіцца да тэкстаў такога тыпу, дзе, як гэта здараецца ў міфах, «кароль ніколі ня бывае толькі каралём, а пастушка

пастушкай» -- па трапным выслоўі К. Леві-Строса. Асацыятыўнасьць і сугэстыўнасьць паэмы зьбліжае яе з эсхаталагічнымі творамі сусьветнай літаратуры, што выступаюць у якасьці матывуючых падтэкстаў і выяўляюцца ўжо ў назве твора. Яна адсылае нас да Зьвера Апакаліпсісу. Пачынаецца паэма так: «Шмат разоў чалавек аплакаў спадзяваньняў сваіх зару». Натуральна, пад «зарой» маецца на ўвазе «пачатак». Але, акрамя таго, гэта тыповае параўнаньне з Люцыферам -- само імя яго значыць 'ранішня зорка'. Сваімі каранямі параўнаньне ўзыходзіць да Бібліі (цытуецца па выданьню: «Сьвята Бібля. Кнігі Сьвятога Письма Старога і Новага Закону». Нью-Ёрк, 1973): «Як зваліўся ты зь неба, дзяньніца, сыну раньня, разьбіўся вобземлю ты, што кволіў народы». (Ісаіа 14:12) Ня трэба зьдзіўляцца, што такое азначэньне нададзена Князю Цемры (бо і Хрыстос параўноўваецца з зоркай у «Аб'яўленьні сьв. Яна»), што менавіта так пачынае паэму Дудзіцкі. Трэба помніць, што Дэман некалі быў сам напаўбогам, блізкім да Яго. Ці не такія ўяўляліся напачатку тыя «маляваныя ідалы», пра каго казаў паэт?! Тое, што выглядала перамогай веры, на справе сталася гібельлю. Дудзіцкі яскрава ўсьведамляе, чаму-ж так адбылося, у чым віна, за што кара і кажа: «Мы пазналі цану маляванага ідала і чаго абяцанкі ягоныя вартыя... Край наш цудоўны расьпялі й навесілі на крыжы апляваным» («Маем сілу і край свой»), «Грэшнік цяпер калыша шчасьце і наша імя» («Веру я ў сілу сілаў»). Тут прама я аллюзія на Стары Завет, прытчу пра Залатога Цяльца, дзеля якога народ здрадіў сваім багам і быў за што жорстка пакараны.

Аднак вернемся да вобразу Зьвера. Што ў апісаньні Дудзіцкага дае нам падставу ўважаць яго за Люцыфера?

Мо' гэта здань? А можа сон
на вочы скінуў вэлом шэры?
Чаму-ж ён чорнае крысо
падняў на вузкі лысы чэрап?

Адзін з характэрных атрыбутаў Д'ябла -- яго пляшывасьць. Гэты знак можа быць успрыняты як адмеціна распуснага жыцця й празьмернай пажадлівасьці: «Гасподзь зробіць пляшывымі цемя дачок Сыёну, і Гасподзь аголе сорам іхні». (Ісаіа 3:17) З матывам 'пляшывасьці' цесна зьвязана і такая рыса вобліка Д'ябла як бязносасьць. Гэта можа быць і вынікам вэнэрычнае хваробы: «Страшэнны чалавек сьвідруе цемру носам крота», «Хавай-жа твар свой, сыцеражы...» Гэта яшчэ адзін знак распусты (Першы ліст

св. Паўла апостала да Карынцяна). І як лагічнае развіццё вобраза Зьвера-Д'ябла -- апісаньне яго рэакцыі на крыж -- атрыбут хрысьціянства:

І нема стаўшы ля дарогі,
глядзіць зьняважліва на тры
святыя сымбалі двухногі...

Як гэта сугучна наступнаму: «І разявіў ён ляпу для блявузганьня на Бога, блявузгаць на імя Ягонае, і на вітальню Ягоную, і на жыхарачых на небе» (Аб'яўленьне св. Яна).

Уладу Зьвер атрымаў вялікую: уніваецца ў душу «чорным кішцем», «імкнецца.. ўкрасьці душу з грудзей людскіх». І пасля таго зьбірае сваё войска, няволіць людзей:

Як вецер сьлед мой заграбе,
магу табе ужо прызнацца:
смалой на кволым тваім лбе
з уцехаў выпеку «ІЗ».

Вядома, у «Аб'яўленьні св. Яна» (ІЗ:16) гаворка ідзе пра іншую лічбу -- 666, але сутнасьць Зьвера ў паэме Дудзіцкага і ў Апакаліпсісе аднолькавая -- паляваньне за людскімі душамі, а страта душы вядзе да крушэньня чалавечнасьці і перамогі зла.

Успрыняцьце сацыяльных, нацыянальных, чалавечых трагедыяў XX стагодзьдзя праз вобразы Апакаліпсіса не залежыць ад рэлігійнасьці паэта. Для Дудзіцкага святая кніга Біблія, пастулаты хрысьціянства выступаюць мерай агульначалавечых каштоўнасьцяў. Выкарыстоўваючы матывы Апакаліпсісу, Дудзіцкі працягвае распрацоўваць традыцыі сусьветнай літаратуры ў адлюстраваньні барацьбы добра і зла, святла і цемры, жыцьця і сьмерці, знаходзячы свае непаўторныя характарыстыкі: «Сьцякаюць крывёю зямныя пласты ў лёхах няўмольных усходу», «Зрываюцца буры з надломаных скал, каб яркнулі зоры над пусткай», «З расколін чэрвеньскага землятрасу выходзілі і захлыналіся нябожчыкі ад дзіва», «І сьвет жывых някельным здаўся варам»...

Сьвет паэзіі Дудзіцкага не гарманічны. Гэта сьвет моцных перажываньняў, драматычных сутыкненьняў, гэта сьвет, дзе напору чужых, разбуральных сіл супрацьстаіць мінулае, якое паэт схільны нават ідэалізаваць, і будучыня, у якую паэт верыць, але якая з кожным крокам усё аддаляецца. Побач з трагічным, што ўвабрала і лёс паэта «на пераломе спадаў і няўдач», і яго адчуваньне сябе як «вечнага выгнаньніка», -- замілаванае, паэтычнае, што ішло ад

успамінаў, духоўнай сувязі з роднай зямлёй. Услухаемся ў гэты боль душы:

Сухатвары белы сьвет, няблізкі,
навашчыўшы поўсьці жоўтай хіб,
сустракаў нас жованым агрызкам
невідзі за нашыя грахі.

«Грахі»

Грымяць і грымяць цягнікі
у бляску крывавых усхлінаў.
У спрыце вар'яцкім такім
трывога да шыбаў прыліпла.

«Клятва духу»

Глянем на сьвет вачыма паэта:

Акалелы месяц
спорна косіць
трапяткую
палахлівых зор ікру.

«Шлях зусім вузкі»

Сырадоем сівой начы
умываецца спуджаны ранак.

«Не прадам я ніколі вясны»

Лета выскубла жмук асакі
і ў палёх на спачын прысела.

«Не шкадую яго і ня плачу»

Толькі такой і магла быць паэзія сацыяльных і духоўных разломаў, у якой адлюстравалася адна з самых трагічных старонак «клятага веку», і, зразумела, такая паэзія патрабавала адпаведнай сістэмы вобразных сродкаў. І прыведзеныя вышэй метафары, і параўнанні, і эпітэты Дудзіцкага перадаюць сьвежае, нечаканае бачаньне і асэнсаваньне сьвету: рэчыўнае зьбліжаецца з духоўным, набывае яго якасьці і раскрывае складанасьць і супярэчлівасьць быцьця. Словы з канкрэтным, бытавым значэньнем, узмоцненыя, як правіла, нетрадыцыйнымі азначэньнямі, у сутыкненьні з абстрактнымі найменьнямі ўтвараюць новыя, нязвыклыя кантэкстуальныя значэньні з выразнай экспрэсіўнай прыметай – станоўчай або адмоўнай.

Прыгадаем некалькі эпітэтаў: *крывёй палуджаныя зоры, няўцешныя перамогі, скрыўджаны пагост, расьцяты маланкаю час, абвуглелыя далі, глейкі сум, чубатая доля, кужэльная пакоша, неўлагоджаны скрып панараду, апаленая краса кветак, кашміровая*

засень аселіц, *смулатвары* глыбоцкі вечар, *наваскованья* сонцам дарогі, хараство *абняслаўленай сіні*.

Слова паэта абнаўляе сваю семантыку ў шматлікіх параўнаньнях, дзе адбываецца вобразная трансфармацыя аб'екта параўнаньня і ўзбагачэньне яго дадатковымі (пераважна негатыўнымі) эмацыянальна-экспрэсіўнымі адценьнямі, сугучнымі жыцьцёваму вопыту аўтара. У Дудзіцкага сьвет нязнаны, *як доля*; зманлівасьць былых уцех выгінаецца *халодным вужам*; ноч пакутная, *як пекла*; сьцены камяніц, *бы скамянелы жоўты прывід*; месяц смутны, *як і лёс мой*; рубцуе, *бы вогненны выліў вулькану*, зьнішчэньне свой поступ на твары стагодзьдзя; *апаленай медзьдзю* сплываюць з галінаў лісты; лёгкі крыж здаецца *гарою*, маладосьць упала *сівым тлом пад энк вятроў на дзікай высьне*.

Паэзія Дудзіцкага патрабуе ад чытача поўнай самааддачы, пільнай увагі і ўслухоўваньня ў вершы, бо вобразны строй іх складаны й шматслойны, што падкрэсьліваецца і складанасьцю сінтаксічных канструкцый. Дудзіцкі часта зьвяртаецца да інвэрсіі, якая дапамагае яму расставіць сэісавыя акцэнты ў адпаведнасьці з творчай задумай: *Адзінокія*, блудзяць сьцежкамі *спадзяваньні* пад млюсным небам; каб *мае* расьцьвілі ўсе найлепшыя *сны*; *Навошта сэрцу*, скажы, *раны*, *каханьнем жыць* *якое хоча*; *Усе*, валок што край мой і народ, на горб вань накладу цяжкія *мукі*. Гэтай мэце адпавядае і ўласьцівая Дудзіцкаму калыцавая кампазыцыя вершаў («Дваццаць пяты», «І думы, і словы, і сны», «Да зброі, да чыну» і іншыя).

Паэтычнае майстэрства Дудзіцкага грунтуецца на выдатнай беларускай мове. Нягледзячы на гады, пражытыя на чужыне, і дзесяцігодзьдзі творчай працы ў адрыве ад роднай моўнай стыхіі, ён захаваў жывое беларускае слова. Яго мова ня сьцёрлася, не засьмецілася, зьберагла выразнасьць і мілагучнасьць, граматычную правільнасьць -- прыгажосьць і фарбы матчынай мовы і тую «літаратурнасьць», якую ён пераняў ад сваіх настаўнікаў: Ігната Зянько, Язэпа Лёсіка, Усевалада Ігнатоўскага, якую вынес са сьцен «беларускага ліцэя».

Лексіка Дудзіцкага багатая на спрадвечнабеларускія яркія самабытныя словы, што былі забытыя за гады савецкай улады, адсунутыя на пэрыфэрыю літаратурнай мовы, лічыліся ўстарэлымі або дыялектнымі і засталіся па-за ўвагай складальнікаў нарматыўных слоўнікаў: *асельцы* *вязьніц*, на *абтоку* сьцьвярдзеласьці *голай*, *бітніцы* літыя, *войнікі-сыны*, *раса валогі*,

вуглянее слава, *прыкунежылі* сэрца краты, пускалі *налшам*, *напасьнік* ня стукаўся ў дзьверы, а жыць *нець* як хочацца, *наволг* адшпурне чужую *вушчунь*, і нікае вам *наўды*, усміхаўся рабінавы *почат*, *палыскуе* гэтак муць, ноч вятрамі ашукала *сьцігачоў*, *сьцігашалы* абліліся чэрняй змроку, *сьцігуе* чалавека вачэй няласкавых пагляд тупы, *суворая* камяніца, вечару *суценак* руды, ля брам ліхіх *суцьмежжа*, вузкі *стрыб* дугі, і рэчы ўсе *спрытоніць* напашэве, хвалі *ўлевы* стан зямлі абдалі, сады *ўсупор* сышліся з *постыняй* азімай, *утаямнічаная* змова і іншыя. Многія з гэтых слоў сёньня вяртаюцца, мы сустракаем іх на старонках перыядычнага друку, у сур'ёзных навуковых даследаваньнях, мастацкіх творах.

Жывыя інтанацыі народнай мовы гучаць у паэзіі і прозе Дудзіцкага. Гэтаму асабліва спрыяе багацьце выкарыстаных ім беларускіх устойлівых выслоўяў -- традыцыйных, агульнанародных і больш рэдкіх, вядомых толькі на роднай Меншчыне. Вось некалькі характэрных для яго прозы радкоў, насычаных фразеалагічнымі выразамі. Як надзіва дакладна і вобразна паказаны постаці вясковых жанчын: «... у Тэклі... і адна часіна *на глум не пайшла*, не змарнавалася бяз працы. Яна ня ведала пакуль такога выпадку ў сваім жыцьці, а асабліва ад таго часу, калі набралася з Палікарам, каб *разьмінуцца* калі, як кажучь, *улегцы з днём*, *насалоды ягонае не адчуўшы*. *Ніхто*, бывала, *першым расы не абаб'е за ёю*. Што не, то не. За траіх вырабіць. Гэта ня Прузына Нюхаўка -- *бібікаў біць* ня будзе, бяз хлеба седзячы». («Перад бурай») Усе гэтыя прыказкі, прымаўкі, ідыёмы натуральна ўваходзяць у слоўную тканіну твораў Дудзіцкага і арганічна зліваюцца з мовай аўтара і яго персанажаў. Чытачу патрэбны пэўныя намаганьні, каб убачыць і выдзеліць народны выраз, адрозьніць ад аўтарскага. Прычына ў вельмі густой вобразнасьці мовы Дудзіцкага. Паспрабуйце аддзяліць народнае ад аўтарскага хоць-бы ў такім урыўку: «У турме -- ня тое: пайкаю суткі біркаваліся. Дзень руханіаю к вечару падпіхаўся, а ноч сном найбольш укарачалася, каб учарапнімі наедзінамі живот да заўтрашняга сколанага й, пэўне-ж, недаважанага прыносу як-небудзь час той пераскрыгаў. Калі-ж сну й ня было на сяго-таго, дык вочы ўсяроўна заплюшчанымі ўсю ноч трымаліся, каб уставаць ня было нікае патрэбы. Гэтак, маўляў, і ў двух зайцоў адразу цэлілася й сіла ашчаджалася: нешта сьнілася, нешта, калі ня думалася, дык хоць вярзлося й пад ложачкай меней смактала...» («Успаміны»)

Такое тонкае адчуваньне Дудзіцкім жывога вобразнага слова, уменьне зьліць традыцыйнае са сваім, у лаканічным выразе перадаць глыбокую думку прывяло лагічна да таго, што многія выразы паэта ўспрымаюцца як афарызмы. І можна думаць, што зь цягам часу некаторыя зь іх стануць крылатымі: «Ці варта караць за нямудрае, Ойча мой? Не карай за нямудрае, Ойча мой!», «Вёрстаў кіямі ня зьлічыш», «Ні пры якім надвор'і спакою не знаходзіць штодзённы клопат», «Пачаткам заўтрашняга плачу здаецца сяньяшні твой сьмех», «Шчасьця -- ні на частку, а гора -- на пяцігодкі» і іншыя.

Дудзіцкі вельмі патрабавальна падыходзіў да выбару слова. Пра гэта сьведчаць і старонкі яго рукапісаў. Учываючыся ў не заўсёды разборлівыя радкі, словы, строфы, разьбіраючы шматлікія накіды і варыянты, параўноўваючы тое, што было накрэсьлена рукою аўтара на крохкіх пажоўклых лістках, з машынапіснымі старонкамі й публікацыямі, бачна, як адказна ставіўся паэт да слова, шукаў і знаходзіў яго, бачна, як тварыўся і ўдасканальваўся твор.

Вось так, да прыкладу, удакладняў і канкрэтызаваў паэт вобразны строй верша «Балючым накіпам свае крыві», дзе ён перадае трагічную супярэчлівасьць свайго ўспрыняцця прыходу вясны. Параўнаем некалькі радкоў першага й канчатковага варыянтаў тэксту:

<i>у неведзь вечную</i> сівых вазёр;	<i>у глыб бяздонную</i> сівых вазёр;
<i>а зь ветрам</i> восені спадзе рызьзё;	<i>увесну</i> восені спадзе рызьзё;
скажу: <i>жыцьцё</i> нас не зраклося;	скажу: <i>цяпло</i> нас не зраклося;
<i>жыцьцё</i> , <i>жыві!</i>	<i>вясна</i> , <i>жыві!</i>

Дудзіцкі зноў і зноў вяртаўся да напісанага, як-бы ўзважваў слова, услухоўваўся ў яго, рабіў шматлікія лексічныя замены нават пасья публікацыі твора. Пакажам гэта на прыкладзе з паэмы «Зьвер двухногі»:

1. *Зьмярканьне* дня *прыблудны* шум
крывёй азначыў на *бяросьце*.
2. *Зьмярканьне* дня *трывожны* шум
крывёй азначыў на *бяросьце*.
3. *Прыблудных* *хваль* *няясны* шум
крывёй азначыў на *бяросьце*.

Канчатковы варыянт:

Жалобу дня *прыблудны* шум
кляймо азначыў на *пагосьце*.

Такая скрупулёзная праца ўласьціва Дудзіцкаму на ўсім працягу творчага жыцця і сьведчыць пра яго выдатнае валоданьне словам, пра яго паэтычнае майстэрства.

Не патрабуе новых доказаў выснова, што дзесяцігодзьдзі савецкай улады для беларускай мовы -- гады малога набытку й вялікіх страт. Настойлівае імкненьне ўлад уніфікаваць нацыянальныя мовы на тэрыторыі былога СССР, падпарадкаваць рускай, прывяло да зьбядненьня і парушэньня выпрацаванай вякамі беларускай моўнай сістэмы, да зьнішчэньня найбольш выразных лексічных і граматычных асаблівасьцей беларускай літаратурнай мовы. Працэс гвалтоўнай нівэліроўкі, распачаты ў канцы 20-х гадоў, працягваўся да самых апошніх дзён існаваньня БССР.

Пісьменьнікі замежжа воляй лёсу атрымалі шчасьлівую (у сваім няшчасці) магчымасьць пацьвердзіць стойкасьць і жыццяздольнасьць беларускай мовы. У чужаземным асяродзьдзі, маючы параўнальна вузкае кола чытачоў і парванія сувязі з народнай мовай -- бяспэчнай жывільнай крыніцай мовы літаратурнай, -- яны змаглі захаваць роднае слова ва ўсім яго багацьці і прыгажосьці.

Мова твораў Уладзімера Дудзіцкага і іншых беларускіх пісьменьнікаў-эмігрантаў павінна разглядацца як зьберажоны скарб самабытнасьці беларускай мовы і адна з цаглінак у справе нацыянальнага Адраджэньня.

Да беларускага чытача вярнуўся выдатны пісьменьнік. З чужыны. З выгнаньня. На сваю Бацькаўшчыну.

І няхай ніколі не паўторыцца мінулае, няхай ніколі ня будуць выгнаньнікамі сыны Беларусі.

Лявон Юрэвіч